

Література

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Державна служба якості освіти України. Абетка директора. URL: https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf
4. Наказ Міністерства соціальної політики України від 17 вересня 2021 року № 568-21 «Про затвердження професійного стандарту „Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти“». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh-standartu-keriv.22.09.pdf>
5. Офіц. сайт М-ва освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>
6. Освіта в Україні та за кордоном. URL: <http://osvita.ua>
7. Електронні освітні ресурси для Нової української школи. URL: <https://vseosvita.ua>
8. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи : метод. рек. Київ, 2019. 47 с.

Правознавство

УДК 371.091.32:34

І. І. Олевська,
завідувач відділу гуманітарних дисциплін ВШПО

Вивчення міжнародного гуманітарного права на уроках суспільних дисциплін

Проаналізовано особливості викладання міжнародного гуманітарного права на уроках історії, розкрито інтеграційні аспекти МГП на уроках суспільствознавчих дисциплін.

Ключові слова: заклад освіти, збройний конфлікт, інтеграція, міжнародне гуманітарне право, організаційно-правові засади, права людини, професійний розвиток, цінності.

Olevska I. I. Studying International Humanitarian Law at the Lessons of Social Sciences.

The peculiarities of teaching international humanitarian law in history lessons are analyzed in the article. The integration aspects of IHL in social studies lessons are revealed.

Keywords: *educational institution, armed conflict, integration, international humanitarian law, organizational and legal framework, human rights, professional development, values.*

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни важливе значення має поширення знань із міжнародного гуманітарного права (МГП), яке забезпечує захист жертв війни та обмежує засоби й методи ведення воєнних дій. МГП встановлює норми, які є незамінним інструментом обмеження наслідків насильства та забезпечують необхідний захист людей і цивільних об'єктів в умовах збройного конфлікту.

Поширення знань із міжнародного гуманітарного права – це юридичний обов'язок держави та запит суспільства щодо розуміння правового регулювання захисту жертв війни, кваліфікації воєнних злочинів, відповідальності за порушення МГП, а також питання особистої безпеки, формування системи поведінки заради виживання, застосування принципів правосуддя перехідного періоду та реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Метою статті є розкриття сутності, особливостей і тенденцій організаційно-правових засад імплементації міжнародного гуманітарного права в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Протягом історії людської цивілізації міжнародні відносини завжди посідали значне місце у політичному та суспільному житті. На межі тисячоліть їхнє значення суттєво зросло, оскільки сучасні країни перебувають у різноманітних і багатогранних взаємодіях.

Реформування освіти вимагає по-новому підійти до навчання та викладання. Сучасні орієнтири української освіти на європейські й міжнародні цінності, прискорені темпи інтеграції України в європейський освітній простір висувають на порядок денний перегляд і коректування навчальних програм для закладів освіти з метою досягнення цілей і вирішення завдань, що відповідають національним інтересам, сприяють опануванню здобувачами освіти механізмів взаємодії й співробітництва з іншими державами світу, поглибленню їхніх знань щодо способів соціальної мобільності й адаптації в швидкозмінюваному світі.

Відповідно до основних принципів міжнародного права та положень Статуту ООН держави повинні вирішувати міжнародні суперечки мирними засобами. Втім, попри те, що збройні конфлікти заборонено, вони все ж відбуваються. Людство досі не навчилося мирно співіснувати. На сьогодні немає дієвого міжнародного механізму, який би не допускав виникнення збройних конфліктів. Міжнародне

гуманітарне право (право збройних конфліктів) спрямовано саме на захист жертв війни, прав людини в ситуаціях, коли загальні механізми захисту не працюють чи малоефективні.

Багато з гуманітарних наслідків війни стали в Україні сумною реальністю. Враховуючи той факт, що з 2014 року на території нашої країни відбувається міжнародний збройний конфлікт, викликаний агресією Російської Федерації проти України, питання інтеграції міжнародного гуманітарного права на уроках набуває значної гостроти.

До Державного стандарту профільної школи включено компетентності із міжнародного гуманітарного права, що зумовлює необхідність знати й розуміти сутність та основні поняття МГП освітянами.

Серед найбільш дилемних, емоційно складних у застосуванні з усіх галузей права є міжнародне гуманітарне право. Адже воно регулює тисячолітнє явище – війни, що супроводжуються людськими й матеріальними втратами, болем та моральними проблемами. І, на жаль, зацікавленість у ньому доволі часто виникає тоді, коли відбувається акт агресії. Міжнародне гуманітарне право є частиною міжнародного публічного права, яке має на меті захистити життя і людську гідність під час збройних конфліктів, а також зменшити та відвернути страждання, які є результатом війни. Держави – учасниці женецьких конвенцій не тільки взяли на себе зобов'язання дотримуватися цих норм, але й популяризувати, ознайомлювати людей з цим правом. І ці знання, зважаючи на динаміку збройних конфліктів у світі, вже поступово стають невід'ємною частиною базової освіти XXI століття.

Програми з історій для 9–11 класів дають можливість інтегрувати в курс історії питання становлення та розвитку міжнародного гуманітарного права, історичні приклади зародження правових норм та застосування відповідальності до держави за порушення імперативних норм міжнародного права та до індивідів за агресію, геноцид, злочини проти людяності й воєнні злочини. Саме вивчення минулого дає впевненість, що боротьба з агресією і безкарністю за міжнародні злочини є важливою справою та приводить до покарання злочинців, а нормативною основою такого покарання є норми міжнародного права.

Усвідомлення цінності та значення МГП, що містить норми про захист жертв війни, незважаючи на приклади його порушення, приходиться саме в період

збройного конфлікту. Вивчення історії дає змогу з'ясувати, як і чому норми міжнародного гуманітарного права ухвалювалися, змінювалися і розвивалися, а також побачити конкретні приклади їх дії та порушення, які події впливали на переосмислення людської гідності й гуманності в умовах збройного конфлікту, яка відповідальність застосовувалася за порушення міжнародного гуманітарного права.

Вивчення прикладів притягнення до міжнародно-правової відповідальності за агресію, серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, грубі порушення прав людини є важливим чинником усвідомлення невідворотності покарання за воєнні злочини, що скоює російське політичне та військове керівництво і російські військовослужбовці в Україні. Вчинення міжнародних злочинів приводить до прагнення боротьби з безкарністю, до невідворотності покарання, звернення до правосуддя, міжнародного і національного. Таким чином, вивчення історії дає можливість зрозуміти та пояснити сутність подій, пов'язаних із перебігом війни і захистом її жертв, передбачити наслідки й застосувати механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Попри те, що ще в давнину люди замислювалися щодо обмеження насильства у війнах, відлік історії міжнародного гуманітарного права як галузі міжнародного права починається з 1864 р. Відтоді, як у XIX ст. прийнято першу Женевську конвенцію, розпочалося становлення права збройних конфліктів, іншими словами міжнародного гуманітарного права. Отже, обмеження насильства в період війни має давню історію, утім не було усталеною практикою, скоріше винятками, часто порушувалось, не мало загальнообов'язкового характеру.

У XIX ст. укладено перший універсальний договір про захист жертв війни, в якому йшлося про захист поранених та медичного персоналу на полі бою. Основна заслуга в цьому належить швейцарцю Жанові Анрі Дюнану та його книзі «Спогади про Сольферіно». В ній сформульовано дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію щодо захисту поранених у діючих арміях; створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал і матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, будуть підтримувати зусилля військових санітарних служб. Для поширення цих ідей А. Дюнана в 1863 році в Женеві створено Міжнародний комітет допомоги пораненим – «Комітет п'яти» в складі генерала Гійома-Анрі Дюфура, Гюстава Муаньє, Жана-Анрі Дюнана, доктора Луї Аппія, доктора Теодора Монуарта. З 1880 р. цей Комітет стане відомим як Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

26 жовтня 1863 р. пройшла міжнародна конференція за ініціативи Міжнародного комітету допомоги пораненим. На ній представники 16 країн підтримали ідею Дюнана про створення товариств допомоги з обов'язком допомагати санітарним службам армії. Членів товариств стали позначати пов'язками з червоним хрестом. Таким чином була започаткована система національних товариств, яка зараз створює Міжнародний Рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Інший напрямок, підгалузь МГП, – це «право Гааги», яке обмежує або забороняє методи і засоби ведення воєнних дій. Як право Женеві, так і право Гааги доповнювалися та розширювалися під впливом збройних конфліктів. Переглядалися норми про захист поранених, розширювався перелік категорій жертв війни, які за міжнародними договорами отримували захист, заборонялися окремі засоби та методи ведення війни. Відповідно ухвалювалися нові міжнародні договори.

Україна є учасницею майже всіх договорів з міжнародного гуманітарного права. Також в Україні здійснюється діяльність з імплементації норм МГП. Україна демонструє всьому світові повагу до міжнародного гуманітарного права й усвідомлення його значення в умовах збройного конфлікту. Оскільки норми МГП діють виключно в період збройного конфлікту, вони приймаються, усвідомлюються переважно за умов їхньої дії, коли їхнє застосування є необхідним та безальтернативним.

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України постає потреба надання учням відповідних знань і вмій, формування ставлень щодо викликів та реалій сьогодення. Оновлена програма курсів «Всесвітня історія, 9 клас», «Історія України, 9 клас», «Історія України, профільний рівень, 10 клас», «Україна і світ, 10 клас», «Історія України, 10 клас», «Україна і світ (інтегрований курс), 10 клас», «Україна і світ (інтегрований курс), 11 клас», «Історія України, 11 клас» (2022 р.) має значний потенціал щодо імплементації у зміст курсу питань міжнародного гуманітарного права.

Наприклад у 9 класі, вивчаючи тему «Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)», варто ознайомити учнів з історичною подією – битвою під Сольферіно. Охарактеризувати зміну ставлення і переосмислення наслідків війни, розуміння потреб упровадження правил ведення війни. Під час вивчення теми варто визначити значення застосування принципу гуманності під час війни. Ознайомити учнів з ідеєю й основними положеннями Паризької декларації про право морської війни 1856 р., ухвалення якої пов'язано з результатами Кримської війни. Звернути увагу школярів, що Кодекс Лібера 1863 р.

(США) має вагоме значення для розвитку міжнародного гуманітарного права, оскільки він став першою спробою кодифікації законів і звичаїв війни, що існували на той час. Підкреслити, що Кодекс Лібера був першим правовим актом, у якому принцип військової необхідності отримав нормативне закріплення. Ознайомити учнів із передумовами ухвалення Санкт-Петербурзької декларації про заборону застосування розривних і запалювальних куль 1868 р.; підкреслити її значення як першого міжнародного договору, який обмежував свавілля сторін при виборі засобів ведення воєнних дій. Звернути увагу, що відбувається формування підгалузей МГП – «права Женеви» (захист жертв війни) і «права Гааги» (обмеження насильства під час війни через обмеження методів і засобів ведення воєнних дій).

Тому інтегрування в освітній процес, зокрема в курси історії України, всесвітньої історії, знань щодо міжнародного гуманітарного права в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну є критично важливим освітнім завданням. Історія дає можливість зрозуміти передумови виникнення міжнародного гуманітарного права, усвідомлення наслідків, коли порушується МГП. Історія закликає до осягнення значення правосуддя, невідворотності покарання за міжнародні злочини.

Україна з 2014 року стала державою, для якої норми міжнародного гуманітарного права перетворилися з теоретичних на життєво необхідні. Будучи суто абстрактними у мирний час, вони стають механізмом виживання та забезпечення життєдіяльності в період війни. Тому розповсюдження знань з МГП – це не тільки обов'язок держави, це – об'єктивна необхідність і сфера відповідальності усього суспільства та країни в цілому.

Висновки. Наш час – це епоха фундаментальних змін не тільки у розвитку суспільства та свідомості особистості, а й у вивченні історії, яка, зокрема,

впливає на свідомість молоді. Адже ми вивчаємо суспільні дисципліни у школі не лише з освітньою, а й виховною метою. Освіта повинна базуватися на потребах людей та їх життєвому досвіді; освітній процес є процесом обміну думок.

Захист прав і свобод людини – це важливе питання, яке стоїть перед усім суспільством, не тільки перед Україною, але Україна є ланкою в захисті інтересів не лише громадян своєї країни, а й усього людства. Людина, яка обізнана з питаннями правової освіти, зокрема, міжнародного права, повинна спиратись на власне знання законів, шукати істину за допомогою цих знань і життєвого досвіду для запобігання помилкового розуміння деяких основних питань.

В умовах війни вкрай актуальним є вивчення міжнародного гуманітарного права. Вивчення сприятиме виробленню в учнів стійкої зацікавленості проблемами МГП, формування: вміння використовувати гуманістичні цінності як базові в повсякденному житті й подальшій професійній діяльності; навичок вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; культури ненасильницьких відносин, здатності аналізувати свої погляди тощо. Також надзвичайно важливим є формування громадсько активних та відповідальних молодих людей, здатних дотримуватися норм гуманітарного права і принципів поваги до життя й людської гідності, захищати і розвивати їх у майбутніх сферах своєї діяльності. Учні мають зрозуміти причини появи тимчасово переміщених осіб, біженців, складнощі їхнього життя.

Вивчення МГП сприяє формуванню у молоді громадянської компетентності шляхом опанування комплексу знань, умінь і ставлень, які просувають ідею людяності та формують запит щодо зменшення насильства під час збройного конфлікту, нетерпимого ставлення до воєнних злочинів, подолання безкарності та постконфліктного врегулювання і впровадження перехідного правосуддя.

Література

1. Аблазов В. Міжнародне гуманітарне право стосовно військовополонених і його реалізація Україною. *Право військової сфери*. 2006. № 10. С. 15–18.
2. Богуцький П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 188 с.
3. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / авт. передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'яненко; вст. ст. М. М. Гнатовського. Київ–Одеса : Фенікс; Т-во Червоного Хреста України, 2018. 40 с.
4. Кориневич А., Короткий Т. Перехідне правосуддя для України: *Per aspera ad astra*. *Право України*. 2020. № 12. С. 129–149.
5. Короткий Т. Гуманітарний демарш. *Дзеркало тижня*. 2019. № 46. 30 листоп. – 6 груд.
6. Його ж. Імплементация в Україні міжнародно-правових норм у галузі охорони морського середовища. *Право України*. 2012. № 34. С. 210–220.
7. Короткий Т. Р., Капустин А. В. Поширення знань про міжнародне гуманітарне право: синергія держави та недержавних акторів. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 2. С. 60–68.
8. Міжнародне гуманітарне право : посіб. для юриста / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич та ін.; за ред. Т. Р. Короткого. Київ–Одеса : Українська Гельсінська спілка з прав людини; Фенікс, 2016–2017. 145 с. URL: <https://cutt.ly/gQR6C22>